

Tür: Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 26 Eylül 2025

Gönderim Tarihi: 1 Temmuz 2025

Yayımlanma Tarihi: 31 Aralık 2025

Atıf Künyesi: Öner, Bekir Ozan-Yıldız, Alpay Doğan (2025), “Antiempyrializm: Nâzım Hikmet’in Millîlik Düşüncesinin Mihenk Taşı” **International Journal of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 6, S. 2, s. 49-74.

“ANTIEMPERYALİZM: NÂZİM HİKMET’İN MİLLÎLİK
DÜŞÜNCESİNİN MİHENK TAŞI”¹

Bekir Ozan ÖNER²

Alpay Doğan YILDIZ³

10.54566/turas.1732309

ÖZ

Çağdaş Türk edebiyatının önemli isimlerinden Nâzım Hikmet, daha çok şair kimliğiyle tanınsa da, 1920’li ve 1930’lu yıllarda çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan düzyazı-

¹Bu makale, hazırlanmakta olan “Nâzım Hikmet’in Şiirinde Yerlilik” (Bekir Ozan ÖNER, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Danışman Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

²Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. E-posta: ozanoner89@hotmail.com, ORCID 0009-0000-1279-5486

³Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: alpaydogan.yildiz@gop.edu.tr, ORCID 0000-0002-8930-286X

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

larıyla, edebiyat dünyasında olduğu kadar Türk düşünce hayatında da önemli izler bırakmıştır. Ayrıca Hikmet'in cezaevinde bulunduğu yıllarda ailesine ve arkadaşlarına gönderdiği mektuplardaki siyasi ve toplumsal değerlendirmeler de, Türkiye'deki siyasal düşüncenin şekillenmesinde etkili olmuştur.

18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan ve 19. yüzyılda gelişerek tüm dünyaya yayılan milliyetçilik/millîlik düşüncesi, 20. yüzyılda Türkiye'de de toplumsal ve düşünsel hayat-ta yürütülen tartışma konularının başında gelmiştir. Nâzım Hikmet, söz konusu tartışmalar içerisinde, komünistlerin millî olmadığı savına karşı çıkararak dünyada ve Türkiye'de yaşanan politik gelişmelerden hareketle asıl yurtseverlerin komünistler/sosyalistler olduğunu ileri sürmüş, bunu yaparken de antiemperyalizmi millîliğin temel ölçütü saymıştır.

Nâzım Hikmet'in düzyazılarındaki değerlendirmelerde, millîlik düşüncesinin emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığı üzerine inşa edildiği görülür. Laik, demokratik, insancıl ve halkçı anlayışla şekillendirilen bu millîlik düşüncesinde, komünizmle sentezlenmiş bir milliyetçilik tasavvuru öne çıkar. Bu makalede Hikmet'in sözü edilen millîlik düşüncesindeki antiemperyalizm olgusu incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nâzım Hikmet, Milliyetçilik, Millîlik, Antiemperyalizm, Komünizm.

“ANTI-IMPERIALISM: THE CENTRAL STONE OF NATIONALIST IDEOLOGY OF NÂZİM HİKMET”

ABSTRACT

Although Nâzım Hikmet, one of the prominent figures of modern Turkish literature, is primarily known for his identity as a poet, his prose writings published in various journals and newspapers during the 1920s and 1930s have left a significant mark not only in the literary world but also in the intellectual life of Turkey. Moreover, the political and social commentaries found in the letters he wrote to his family and friends during his years in prison contributed to the shaping of political thought in Turkey.

The idea of nationalism, which emerged in Europe in the 18th century and evolved throughout the 19th century to spread worldwide, became one of the central topics of intellectual and societal debate in 20th-century Turkey. Within these debates, Nâzım Hikmet challenged the argument that communists were not patriotic. Drawing upon political developments in both the global and Turkish context, he contended that true

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

patriots were, in fact, communists or socialists. In doing so, he regarded anti-imperialism as the fundamental criterion of national consciousness.

In Hikmet's prose writings, it is evident that his notion of national identity is constructed on the basis of opposition to imperialism and capitalism. This conceptualization of nationalism, shaped by a secular, democratic, humanistic, and populist worldview, reflects a synthesis of nationalism and communism. This article aims to examine the notion of anti-imperialism within Nâzım Hikmet's conceptualization of national identity.

Keywords: Nâzım Hikmet, Nationality, Anti-imperialism, Communism.

GİRİŞ

Nâzım Hikmet⁴, çağdaş Türk edebiyatının en önemli isimlerinden biridir. 20. yüzyılın başlarında şiir alanındaki verimleriyle edebiyat dünyasında adını duyurmaya başlayan Hikmet, 1920'li ve 1930'lu yıllarda gazetelerdeki fıkra yazarlığıyla da kendisinden söz ettirmiştir. Şüphesiz Nâzım Hikmet'in ismi asıl olarak "şair" sıfatıyla tanımlanmıştır. Ancak o, şiirlerinin yanı sıra düzyazılarıyla da Türk kültür ve düşünce hayatında önemli bir yer edinmiştir. Bu bakımdan Hikmet'in düzyazı metinlerinin incelenmesi ve düşünce dünyasının değerlendirilmesi, en az şiirlerinin ve şairliğinin yorumlanması kadar önemlidir.

Nâzım Hikmet, 1920'lerin başından 1930'ların sonuna kadar çeşitli dergi ve gazetelerde, farklı takma adlarla, sanattan edebiyata, kültürden dile, siyasi tartışmalardan toplumsal meselelere ve uluslararası gelişmelerden gündelik sorunlara kadar geniş bir yelpazede farklı konulara dair birçok yazı kaleme almıştır. Bununla birlikte Hikmet'in 1938-1950

⁴Nâzım Hikmet'in doğum adı "Mehmet Nâzım"dır. Hikmet'in ilk şiirleri de bu adla yayımlanmıştır (Bezirci, 1993: 15). Sonraki yıllarda dönemin Türk toplumunun bir geleneği olarak babası Hikmet Nâzım'ın adını kullanmaya başlayan ve şiirlerini "Nâzım Hikmet" adıyla yayımlayan şairin bu ismi edebiyat dünyasında yaygınlaştırmıştır (Babayev, 1997: 19). Nâzım Hikmet, 1934'teki soyadı kanununun ardından "Ran" soyadını almış ve kimlikteki adı "Mehmet Nâzım Ran" olmuşsa da, bu ismi ne eserlerinde, ne de kişisel yazışmalarında kullanmıştır (Ata, 2002: 13 vd.). Hikmet, 1951'de Türkiye'den ayrıldıktan ve "Nâzım Hikmet Ran" adıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarıldıktan sonra kurumsal gerekliliklerle 1955'te Polonya vatandaşlığına geçerek büyük dedelerinden dolayı "Borjetski/Borzecki" soyadını alsa da, "Nâzım Hikmet" adını eserlerinde ve kişisel yaşamında kullanmaya devam etmiştir (Tulyakova Hikmet, 1997: 152; Fuat, 2000: 578). 2009'da, 1951 yılındaki Bakanlar Kurulu kararı iptal edilerek Nâzım Hikmet'e Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı geri verilmiş ve Hikmet'in adı resmî kayıtlara yeniden "Mehmet Nâzım Ran" olarak işlenmiştir. Ancak Hikmet, edebiyat dünyasında tanındığından beri, gerek şairin eserlerinde ve özel yaşamında, gerekse onunla ilgili literatürde, "Nâzım Hikmet" ad-soyad olarak kullanılageldiği için ele alınan makalede de bu genel kabule uyulmuştur.

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

yılları arasında cezaevinde kaldığı dönemde, eşi Piraye Hanım'a, üvey oğlu Memet Fuat'a ve arkadaşları Müzehher ve Vâlâ Nureddin ile Kemal Tahir'e yazdığı mektuplar da, onun özellikle siyasal düşüncelerini anlayabilmek için önemli birer kaynak niteliğindedir.

Bu makalede Nâzım Hikmet'in çoğunluğu sağlığında yayımlanmış, ancak -başta mektupları olmak üzere- bir kısmı da vefatından sonra okurlara sunulan düzyazı metinlerinde ortaya konan millîlik düşüncesindeki antiemperyalizm vurgusunun üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda değerlendirilecek kitaplar *Yazılar 1, Yazılar 2, Yazılar 3, Yazılar 4, Yazılar 5, Yazılar 6, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Piraye'ye Mektuplar, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar* ve *Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar'* dir.

Nâzım Hikmet'in düzyazılarında "millet" kavramını dil, kültür, tarih ve vatan birlikteliğinin yanında, asıl bir iç pazar birlikteliği/ekonomik ortaklıkla açıkladığı görülür. Hikmet, bu tanımdan hareketle, laik, demokratik, insancıl, cumhuriyetçi, özgürlükçü ve halkçı bir anlayışla şekillenmiş ve komünizmle sentezlenmiş bir milliyetçilik/millîlik tasavvuru ortaya koyar. Söz konusu tasavvur, Hikmet'in emperyalizme karşı kurtuluş mücadelesi vermiş bir milletin üyesi olma bilinciyle, inşa ettiği millîlik düşüncesinde antiemperyalizmi bir "mihenk taşı" olarak görmesini sağlamış ve Hikmet, hangi siyasal düşünceden olursa olsun, milliyetçilik savında bulunanların antiemperyalizmi ve yurtseverliği temel almalarının gerektiğini dile getirmiştir.

Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında, milliyetçilik düşüncesine, devletin resmî yaklaşımının/Kemalist milliyetçiliğin yanı sıra, Türkçü/Turancı, İslamcı/mistik, liberal ve sol milliyetçilik gibi -aralarında kimi geçişkenlikler olsa da- farklı bakış açılarıyla yaklaşıldığı ve bu bakış açılarının çevresinde Türk düşünce ve kültür hayatında bir fikrî tartışmanın yürütüldüğü söylenebilir. Bu makalede, söz konusu tartışmanın sol/sosyalist/komünist kanadında yer aldığı düşünülen Nâzım Hikmet'in düzyazılarında milliyetçilik/millîlik kavramlarına nasıl yaklaştığı ve kendi millîlik tasavvurunda antiemperyalizmi nasıl ele aldığı incelenecektir.

1. Millet, Milliyetçilik, Millîlik

Arapça "millet", Türkçe "ulus" sözcüğünün sözlük anlamı, "*çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu*" dur (TDK, 2005: 1396). Bu tanım, millet/ulus sözcüğünün 20. yüzyılda kazandığı çağdaş anlamıdır. Osmanlı Dönemi'nde, milliyetçilik düşüncesinin gelişmeye başladığı 19. yüzyıldan önce, millet sözcüğü daha çok dinsel bir anlam içermiş ve "*Din, mezhep; bir dinde*

Millet sözcüğünün çağdaş anlamını kazanması Latince kökenli “nation” sözcüğünün Avrupa dillerindeki anlam değişmesiyle ilgilidir. Nation, “aynı anneden doğan birden çok yavru” anlamındaki Latince “natio” sözcüğünden türemiştir. “Roma’da, Romalı yurttaşlardan olmayan, yabancı topluluklar için kullanılan aşağılayıcı bir sözcük” olan natio, Orta Çağ’da, üniversitelerdeki yabancı öğrencileri tanımlayan, herhangi bir aşağılama anlamı içermeyen, yansız bir ifade olarak kullanılmaya başlanmış, daha sonraki süreçte bu öğrenciler “nations”, yani “milletler” olarak adlandırılmıştır. 13. yüzyılın sonlarına doğru nation/millet, üniversite öğrencilerinden sonra kilise konseyinde dinî meseleleri tartışan tarafları tanımlamak için de kullanılır olunmuştur. Böylelikle 18. yüzyılın ortalarına kadar kıta Avrupa’sında nation/millet, “dinsel konularda karar veren seçkinler”i tanımlayan bir anlam taşımıştır (Greenfeld, 2021: 22-23).

18. yüzyıldan itibaren, özellikle de 19. yüzyılda, nation/millet sözcüğünün, başta Avrupa ülkelerinde olmak üzere, çağdaş anlamını kazanmaya başladığı görülür. İngiltere’de Sanayi Devrimi, Fransa’daysa Fransız İhtilali, toplumsal ve siyasal hayattaki değişimleri

⁵Şemseddin Sâmî’nin 1900’de yayımlanan Kamûs-ı Türkî’sinde, “millet”, “1. Din, mezhep, kış: millet-i İbrahim; din ve millet ikisi birdir. 2. Bir din ve mezhepte bulunan cemaat: millet-i İslâm; milel-i muhtelif rüesâsi.” şeklinde tanımlanmıştır (Sâmî, 2016: 1400). Aynı sözlükte “millî/millîye”, “1. Din ve millete mensup ve müteallik: âdâb-ı millîyemiz. 2. (galat olarak) Bir kavim ve cinsiyete mensup ve müteallik: Macarların millî kıyafetleri.”; “milliyet” ise, “1. Din, mezhep, millet: herkes milliyetini muhafaza etmelidir. 2. (galat) Cinsiyet, kavmiyet: Japonların milliyetleri.” olarak açıklanmıştır (Sâmî, 2016: 1404). İsmail Kara’nın aktarımına göre Müntehabât-ı Lugât-ı Osmaniye, Lugat-ı Nâci ve Kamûs-ı Osmanî gibi sözlüklerde de “millet”, “din, şeriat” anlamlarıyla karşılanmıştır (Kara, 2024: 53). Bununla beraber, özellikle Şemseddin Sâmî’nin sözlüğünde “millî” ve “milliyet” sözcüklerinin galat, yani yanlış olarak “kavim, cinsiyet” anlamlarında kullanıldığının ifade edilmesi, bu dönemde -19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başları- millet sözcüğünün yeni anlamlar kazanmaya başladığını göstermektedir.

Bununla birlikte, İsmail Kara’nın millet sözcüğünün Türkçede kazandığı anlamlara ilişkin şu yorumu yaptığı görülür: “XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar ‘millet’ mefhumuyla alakalı tedavülde olan üç temel kelime-kavram ve onlar üzerinden tanımlanan toplum türleri, bunlara göre şekillenmiş mensubiyetler, farklılaşmalar, nihayet siyasî ve ictimâî birlik arayışlarından bahsedilebilir. Bunlar; a) Din üzerinden tanımlanan millet, b) Kan bağı, akrabalık-kabile ilişkisi, dil (belki kültür) üzerinden tanımlanan kavim, c) Irk üzerinden tanımlanan cins. Milletle aynı anlamda kullanılan ümmet tamamen ayrı veya şimdi olduğu gibi bütünüyle üst bir kullanıma, aynı dine mensup olan herkesi içine alacak bir yapıya sahip değildir, ırk da tek başına kullanıldığında bağlamı ve öncelikli anlamları itibarıyla bugünkünden hayli farklıdır. (...) (Oryantalistler) Kur’an’da geçen millet, ümmet, kavim kelimelerinin her üçü için de nation kelimesini kullandılar. Halbuki nation farklı dinî ve kültürel kodları olan Batı Avrupa dünyasında hayli zamandır yeni siyasî ve ideolojik anlamlarıyla tedavüldeydi; dinî yönü yoktu (veya çok sınırlı yahut dolaylı ve mahallî idi), ülkeden ülkeye değişmekle beraber ırka ve kültürel unsurlara işaret ediyor, bir miktar da aynı siyasî birliğin, aynı devletin idaresi altında olanları ifade ediyordu. Bu yeni kavram kendisinin ve içinden geldiği yapının tabî bir unsuru olarak Kur’an’da olanlarını birini veya tamamını ifade için fevkalâde yetersizdi.” (Kara, 2024: 50-51).

Sadri Maksudi Arsal da 1950’lerde “millet”i, “muayyen bir dili konuşan, aynı örf ve âdetlere, aynı millî seciyeye, müşterek tarihe, müşterek millî emellere mâlik olan fert ve ailelerden tereküp eden bir insan kütlesi” olarak tanımlamıştır (Arsal, 2018: 41).

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

tetikleyerek modern anlamdaki millet ve milliyetçilik kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde “Herder ve Fichte, hatta Kant ve Rousseau gibi filozoflar milliyetçilik düşüncesinin hazırlayıcıları olmuşlar ve milliyetçilik, 19. yüzyılda toplumlar ve devletler üzerindeki etkisini arttırarak siyasi olduğu kadar ahlaki ve felsefi yönleriyle de tartışılmaya başlanmıştır.” (Özkırımlı, 2021: 12, 38).

Avrupa’da sürdürülen milliyetçilik/millîlik tartışmaları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’nde de kendisini göstermiştir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında, Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı’nın da etkisiyle siyasal ve sosyal alanlarda başlıca hâkim unsur hâline gelen milliyetçilik/millîlik, Millî Mücadele yıllarından sonra Cumhuriyet Dönemi’nde de söz konusu etkisini arttırarak “*devletin resmî ideolojisi*” hâline gelmiştir (Akman, 2020: 82). Bu dönemde milliyetçilik/millîlik düşüncesine ilişkin çeşitli yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Bunların başlıcaları, “*resmî milliyetçilik veya ‘Atatürk milliyetçiliği’, Kemalist sol-milliyetçilik veya ‘ulusal solculuk’, liberal milliyetçilik, etnisist milliyetçilik ve muhafazakâr milliyetçilik*” tir (Bora, 2020: 19-20).⁶

Düşünürler ve siyaset bilimcilerce farklı biçimlerde tanımlanıp yorumlanan “milliyetçilik”in sözlük anlamı “*Maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı, ulusçuluk*”tur. “Millî” sözcüğü ise “*Milletle ilgili, millete özgü, ulusal.*” anlamını taşımaktadır (TDK, 2005: 1396-97).⁷ Ele alınan makalede millîlik düşüncesi değerlendirilen Nâzım Hikmet’in de, milliyetçilik ve millîlik kavramlarını daha çok bu anlamlarıyla kabullendiği ve buradan hareketle temelinde antiemperyalizm ve yurtseverlik olan bir millîlik anlayışı geliştirmeye çalıştığı söylenebilir.

2. Nâzım Hikmet’e Göre Millet, Milliyetçilik, Millîlik

⁶Tanıl Bora, bu “milliyetçilikler”i şu şekilde açıklamaktadır: “*Resmî milliyetçilik veya ‘Atatürk milliyetçiliği’: ‘devlet ve düzen’ ideolojisi olarak işleyen, Kurucu/Kurtarıcı Atatürk mitosuna dayalı, otoriter bir sadakat yükümlülüğüyle ve deyim yerindeyse ‘ezber tekrarıyla’ kendini yeniden üreten, Modernist ve bir yandan da özgücü ulus-devlet ideolojisi. Kemalist sol-milliyetçilik veya ‘ulusal solculuk’: Modern ‘ulus’u laikliğin, kalkınmanın/gelişmenin, bağımsızlığın, anti-emperyalizmin hatta kimi örneklerde özgün/yerli bir sosyalizmin inşasının tarihsel öznesi olarak gören bakışlar. Liberal milliyetçilik: Güçlü bir kapitalizmin, piyasa toplumunun inşasını milliyetçiliğin aslî bir hedefi ve uluslaşmanın nihâî güvencesi sayan, bu hedeflere erişmeye dönük adımları millî gurur nesnesi olarak da öne çıkartan yaklaşım. Etnisist milliyetçilik: Ana damarını Türkçü-Turancı akımda bulan, Türklüğü kültürel etnisite temelinde tanımlayan, popülist karakteri güçlü ideoloji. Muhafazakâr-milliyetçilik: Çoğunlukla İslâmcılıkla rezonans halinde, dine millî kimliğin aslî ya da ‘eşitler arasında birinci’ unsuru konumunu veren, genel olarak milliyetçiliği Geleneğin yeniden-inşa yolu olarak anlamlandıran yönelimler.*” (Bora, 2020: 19-20).

⁷Arsal, “milliyetçilik”e dair şu yorumu yapar: “*Fertlerin var olarak kalmak azim ve iradesine ‘kendini koruma’ veya ‘muhâfaza-ı nefis’ insiyakı diyorlar; kavim ve milletlerin var olarak kalmak âzim ve iradesine de ‘millî şuur,’ ‘milliyet duygusu’ veya ‘milliyetçilik’ diyorlar. (...) Milliyetçilik, biyolojik ve sosyolojik esaslara dayanan ve irsileşmiş bir duygu olan millî kütleye bağlılık duygusunun, derinleşmiş, kutsî bir prensip mahiyetini iktisap etmiş şuurlu şeklidir.*” (Arsal, 2018: 76, 115).

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

Nâzım Hikmet'in millîlik düşüncesini anlayabilmek adına öncelikle üvey oğlu Memet Fuat'a gönderdiği mektupların üzerinde durmak gerekir. Zira Hikmet, bu mektuplarda "millet, millîlik, milliyetçilik" gibi kavramlar hakkında düşüncelerini ifade etmiştir. Söz gelimi, 5 Ocak 1944 tarihli mektupta -muhtemelen Memet Fuat'ın sorduğu "Millet nedir?" sorusuna karşılık olarak- uzun bir millet tanımı yapılır.

Bu tanımdan anlaşıldığı kadarıyla, Hikmet'e göre "millet" in temelinde "sosyallik" kavramı yatar. Hikmet, milleti, "çeşitli ortak özellikleri paylaşan sosyal bir grup" olarak görür. Söz konusu ortak özelliklerin arasında dil vardır, ancak ortak bir dil, bir topluluğu tek başına millet yapmaya yetmemektedir. Dil birliğinin dışında din birliği de tek başına bir topluluğu millet yapmaya yetmeyecektir. Hatta Hikmet'e göre hem dil, hem din birliğinin olması bile bir topluluğun millet olabilmesi için yeterli değildir. Hikmet, bu ortaklıkların yanında aynı coğrafi sınırlar içinde yaşamamanın, görünürde bir devletin içinde, aynı topraklar üstünde bulunmanın da millet olmaya yetmediğini düşünür. Ona göre bu üç ortaklıktan başka tek başına bir tarih ortaklığı da millet olmaya yetmez. Hikmet, bütün bunların yanı sıra dil, din, devlet ve tarih ortaklığının yanında, bir "iç pazar" ortaklığını da, sosyal bir grubun millet olarak adlandırılabilmesi için gerekli sayar. Dolayısıyla Nâzım Hikmet'e göre bir topluluğun millet olabilmesi, bütün dilsel, tarihsel, kültürel, coğrafi ve dinsel ortaklıkların ötesinde ekonomik ortaklığa bağlıdır (Hikmet, 1993: 18-20).

Nâzım Hikmet, kendi millet tanımını yaptıktan ve bu tanımda da iç pazar birlikteliğinin zorunluğunu vurguladıktan sonra dünyadaki çeşitli milletlerin -iç pazarlarıyla birlikte- gelişimlerini kendi bakış açısıyla özetler. Buna göre Hikmet'in sözünü ettiği iç pazar, tarihin belirli bir döneminde, üretim araçlarının/tekniklerinin belirli bir gelişime ulaşmasıyla oluşmaya başlar. İç pazarın oluşmasıyla da burjuva sınıfı, kapitalist sanayici, işçi sınıfı, banka sermayedarları ve hem işçileşen, hem de kapitalistleşip şehir burjuvazisini oluşturmaya başlayan köylülük gibi toplumsal sınıf ve yapılar ortaya çıkar (Hikmet, 1993: 19).

Hikmet'e göre söz konusu iç pazarların şekillenip toplumların uluslaşmaya/milletleşmeye başlaması Rönesans'a kadar götürülebilmekle beraber, asıl gelişme 17. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanır. Özellikle İngiltere'de Sanayi Devrimi ve Fransa'da Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal değişimler tüm toplumları etkilemiş ve dünyanın farklı yerlerinde farklı milletler benzer toplumsal gelişim evrelerinden geçerek modern anlamda milletleşmeye başlamışlardır. Hikmet, "Bizde bu iş Tanzimat'la belirir ve Cumhuriyet İnkılabı'ndan sonra tam manasıyla millet olarak ortaya çıkmaya koyuluruz." diyerek Türk milletinin de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "modern millet" olma yolunda adımlar

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

atmaya başladığını ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Cumhuriyet Devrimi'yle beraber çağdaş anlamda millet olduğunu ifade eder (Hikmet, 1993: 19).

Nâzım Hikmet, iç pazar ortaklığıyla oluşmaya başlayan modern milliyetçilikten önce çağdaş anlamda bir millîlikten de söz edilemeyeceği düşüncesindedir. Bununla birlikte, hemen her uygarlık, özellikle sanat alanında zamanının şartlarına göre kendine özgü bir ulusallık yaratmayı başarmış ve toplumların "hâkim ve mahkûm sınıflar"ı kendi sanatsal ürünlerini ortaya koymuşlardır. Bu durum, Hikmet'e göre dil konusunda da benzerlik göstermektedir. Hikmet, bir milletin ortak dilinin/ sanat dilinin, ancak tek iç pazarın kurulmasıyla oluşabileceği kanısındadır. Ona göre İngiltere ve Fransa'da böyle olmuştur. İngilizler ve Fransızlar birer millet olarak ortak dillerini iç pazarlarının kurulmasıyla oluşturabilmişlerdir. Türklerde de durum benzerdir. "*Osmanlıca denen nesne Osmanlı İmparatorluğu ile beraber yıkıl(mış)*"tır, Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla Türk aydını "*Türkçeyi işlemekle meşgul*"dür (Hikmet, 1993: 19-20).

Sonuç olarak Nâzım Hikmet'in tasavvurunda "millet denilen sosyal hadise, tarihin belirli bir zamanında ortaya çıkan, zamanla gelişen ve bir süre sonra da ortadan kaybolacak olan siyasal ve toplumsal bir olgu"dur. Hikmet, "insan topluluklarının millet hâline gelmelerini tarihte ileri bir adım" olarak görür, fakat ona göre "her adım gibi bu adım da, atıldıktan sonra yerini yeni bir adıma er geç bırakacak"tır. Dolayısıyla, Nâzım Hikmet'in "milletleşme"yi insanlık tarihindeki ekonomik temelli aşamalardan biri olarak gördüğü ve tarihin belirli bir noktasında bu aşamanın da aşılabileceğini düşündüğü söylenebilir (Hikmet, 1993: 20).

Nâzım Hikmet, 1938'de "Donanma'yı isyana teşvik" suçlamasıyla beraber yargılanıp 15 yıl ağır hapse mahkûm olduğu, Çankırı'da bir müddet birlikte hapis yattığı, Türk edebiyatının ve düşünce dünyasının önemli isimlerinden Kemal Tahir'e 1940-1950 yılları arasında 250'ye yakın mektup göndermiştir. Hikmet'in bu mektupların birçoğunda dönemin güncel siyasal olaylarına da değindiği görülmektedir. Söz konusu değerlendirmeler incelendiğinde Hikmet'in millîlik anlayışına dair ipuçları bulmak mümkün olmaktadır.

Söz gelimi Tahir'e gönderilen tarihsiz bir mektupta, 2. Dünya Savaşı'nın başlarında, Hitler Almanya'sı ve Mussolini İtalya'sının savaşta üstün olduğu dönemde, "Türkiye'de Nazizm ve faşizm propagandası yaparak vatana ihanet suçu işleyenler"ın savaşın sonuna doğru üstünlüğü ele geçiren Amerika ve İngiltere önderliğindeki Anglosakson yapının tarafını tutarak Türkiye'nin "*Avrupa'da, Balkanlar'da 'anarşiyi' önlemek amacıyla 'demokrasiler' safı*"nda savaşa katılmasını istemeye başladığı ifade edilir. Hikmet'e göre bu düşüncede olanlar, "*Amerika'nın ve İngiltere'nin mali sermayesine satılmaya ve efendi değiştirmeye hazır*"

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

durumdadırlar (Hikmet, 2019a: 211).

Aynı mektupta, bazı gazeteci ve yazarların Hitler'in yapamadığını -sosyalizmin başarısızlığa uğratılması- Amerika ve İngiltere'den bekledikleri vurgulanır. Hatta Hikmet, başka gazeteci ve yazarların da zamanla bu görüşü savunmaya başlayacaklarını beklemektedir. Bütün bunların ötesinde, Hikmet için asıl önemlisi, *“sayın münevverlerimiz arasında, her şeyden önce Türk halkının ve yurdunun sahici menfaatlerini düşünmek ve bu sahici menfaatlerin mahiyetini tayin etmek bahis mevzuu olduğunu düşünen insanlar parmakla sayılacak kadar az (olması)”* dır (Hikmet, 2019a: 211).

Dolayısıyla denilebilir ki, Nâzım Hikmet için millîlik/milliyetçilik demek, her şeyden önce Türk halkının ve yurdunun gerçek çıkarlarını düşünmek demektir. Hikmet'e göre Türkiye'den, Türk halkından önce başka devletlerin ve milletlerin, özellikle de emperyalist ve kapitalist ülkelerin ekonomik ve politik çıkarlarını düşünmek ve bu çıkarlar için mücadele etmek millîlikle/milliyetçilikle bağdaşmamaktadır. Nâzım Hikmet'in anlayışına göre asıl millî/milliyetçi, kendi ülkesinin ve halkının ulusal çıkarlarını düşündür.

Nâzım Hikmet, yine Kemal Tahir'e gönderdiği tarihsiz bir mektubunda, dönemin önemli yazarlarından Falih Rıfkı Atay'ın bir makalesinden hareketle solcuların yurtseverliğine ilişkin yorumlarda bulunur. Atay'ın yazısında Türkiye'de yaşayan insanların refahının öncelenmesine vurgu yapılmakta, *“Türkiyecilik”* ön plana çıkarılmaktadır. Atay'a göre *“dışarıdan gelen Türkçülük ithalat malıdır”, “en temiz milliyetçilikle istense bile”* savaşa karşı çıkılmalıdır. Türkiye'de yaşayanların asıl mücadelesi *“Memet'i refaha kavuşturmak”*, yani Türk halkının bolluk, rahatlık ve varlık içinde iyi bir hayat yaşamasını sağlamak olmalıdır. Atay, bu amaç dışında Turancılık ülküsüyle yeni savaşlara girmenin Türk halkına mutluluk getirmeyeceğini düşünmektedir (Hikmet, 2019a: 211).

Nâzım Hikmet, Falih Rıfkı Atay'ın bu görüşünü olumlu karşılar. Öyle ki, Hikmet, Atay'ı görüşlerinden dolayı *“kıpkızıl”*, yani *“komünist”* olarak suçlayanları *“Naziler”* olarak nitelendirir ve *“Memet'i düşünenler”*in *“kızıl”* olarak adlandırılmasından mutluluk duyar (Hikmet, 2019a: 211). Atay'ın makalesinin değerlendirilişinden hareketle, Nâzım Hikmet'in millîlik düşüncesinde Turancılığın yer almadığı, asıl önemin Türkiye'de yaşayan insanların sosyal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesine verildiği söylenebilir.

Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e gönderdiği başka bir tarihsiz mektupta, Türk edebiyatının önemli şairlerinden Behçet Kemal Çağlar'ın kendisi hakkında yazdığı bir yazıya cevap verirken millîlikten ne anladığını açıklar ve sosyalist bir şairin de millî olabileceğinin üzerinde durur. Hikmet'in anlatımına göre 20. yüzyılın şartlarında Osmanlılık ve

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

İslamcılık kabul edilemeyecek siyasal öğretilerdir. Zira ikisi de 1940'lar için miadını doldurmuş düşünce akımlarıdır. Hikmet, bu iki düşüncenin yeniden canlandırılmaya çalışılmasının toplumu yüzlerce yıl geriye götürmek olacağını düşünmektedir (Hikmet, 2019a: 228).

Oysa Hikmet'e göre sosyalistlik, Osmanlıcılık ve İslamcılıkla bir değildir. Hikmet için "şairlik" özelinde sosyalist insan demek, "memleketini ve halkını en çok seven, memleketinin ve halkının en mamur olmasını isteyen" insan demektir. Bu nedenle Hikmet, sosyalistliğin bir kusur olduğu, "Türklük şuuru"na aykırı düştüğü savını kabul etmez. Aksine, sosyalizmi Türklük bilinciyle bağdaştıramayanların "bir kere, bir saniye olsun, memleketi bir sosyalist şairin sevdiği gibi sevmesini, bir sosyalist şairdeki Türklük şuuru gibi bir şuura sahip olmasını" nı ister. Zira Hikmet'e göre "bir sosyalist şairde memleket ve halkının sevgisi (...) konkrete, elle tutulur bir toprağa ve gözle görülür, sesle konuşulur insanlara ait bir sevgi" dir. Oysa kendilerini milliyetçi olarak görüp sosyalistleri milliyetçi olmamakla suçlayanların vatan ve millet sevgileri soyuttur (Hikmet, 2019a: 228).

Hikmet'e göre söz konusu gerçeklikten uzak soyutluk, sosyalistleri millî olmamakla suçlayanların şiirlerine de yansımıştır. Hikmet, onların Fuzûlî'yi de, Doğu'yu yine soyut bir yüксеklığe çıkardığı için beğendikleri düşüncesindedir. Ancak "sosyalist şair" Nâzım Hikmet, "memleketini ve halkını, tıpkı karı(sın)ı sevdiği gibi, etiyile kemiğiyle sever"; Fuzûlî'yeyse hayranlıkla bakmaz, tam tersine, onda "bütün bir derebeylik edebiyatı(n)ın zaruri en büyük zaafı" nı bulur (Hikmet, 2019a: 228).

Nâzım Hikmet aynı mektupta millet sevgisindeki gerçekçilik ve içtenlik ölçütlerine de değinir. Hikmet'e göre sosyalistleri millî/milliyetçi olmamakla suçlayanlar kendi millîliklerinde/milliyetçiliklerinde gerçekçi ve içten değillerdir. Sözleriyle eylemleri arasında bir tutarlılık yoktur. Milliyetçilik onlar için sadece bir maddi kazanç fırsatıdır. Bundan dolayıdır ki, "(...) bayramlarda kürsüye çıkıp yaşasın Memetçik diye bağırırlar, ama Memetçik etiyile kemiğiyle ve elinde bir istida ile masalarının önüne gelince kapı dışarı ederler. Onlar birer Burhan Cahit'tir: Köroğlu'nda Memetçik resmi basıp satarak para kazanır ve yolda giderken Memetçiğin biri üstüne sürünecek diye ödü kopar." (Hikmet, 2019a: 228). Üstelik Hikmet, vatan ve halk sevgisinin şiirlerle ölçülmesi gerekliliği düşüncesi üzerine, sosyalistleri millî bilinçten uzak olmakla suçlayanların şiir alanındaki verimleriyle sosyalist şairlerin şiirdeki verimlerinin karşılaştırılmasını da ister. Böylelikle "kimin asıl millî bilinci taşıdığı, kimin milliyetçilik savıyla kendi kişisel çıkarlarını düşündüğü" daha açık ortaya çıkacaktır (Hikmet, 2019a: 228).

Kemal Tahir'e gönderilen 9 Kasım 1943 tarihli mektuptaki ifadeler de, Nâzım Hikmet'in

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

memleket ve halk sevgisine verdiği önemi vurgular niteliktedir. Hikmet, “Memleketini ve memleketinin çalışan insanlarını sevmeyen insan, dünyayı ve dünyanın çalışan insanlarını sevemez ve dünyayı ve dünyanın çalışan insanlarını sevmeyen insan kendi memleketini ve kendi memleketinin çalışan insanlarını sevemez. Sevmeyen insan da edebiyat, resim mimarlık filan yapamaz. Bizim yüksek mi, derin mi bilmem, fakat halis edebiyat yapabilmemiz bu sevgiyi yüreğimizin başında duyabilmemizdir.” cümleleriyle, dünyayı ve insanlığı sevmenin temel ölçütünün, önce kendi memleketini ve insanlarını sevmek olduğunu belirtir (Hikmet, 2019a: 229). Kuşkusuz, insanın ülkesini ve halkını sevebilmesi için dünyayı ve insanlığı sevmesi gerekliliği de ayrı bir gerçektir. Hikmet’e göre insanda iki taraflı bu sevgi olmadığı zaman ne sanat, ne de edebiyat gerçek anlamıyla yapılabilir. Hikmet, kendisinin “halis edebiyat” yapabildiğini, içindeki bu sevginin varlığına bağlar (Hikmet, 2019a: 229).

Nâzım Hikmet, Kemal Tahir’in eserlerini “sahici millî, yurtsever edebiyat”ın örneklerinden sayar (Hikmet, 2019a: 279). Hikmet, cezaevinde “Alman casusları” bile bir araya gelebilirken “iki Türk yurt ve halkseverini, iki sahici, yüzde yüz ve katıksız demokrati, yani komünistin”, yani Tahir’le kendisinin bir araya getirilmemelerini, sözünü ettiği “sahici millîlik ve yurtseverlik”le ilişkilendirir (Hikmet, 2019a: 293). Hikmet, komünistliği, yurdunu ve halkını sevmekten ve demokrat olmaktan ayrı görmez. Tam aksine, kendi anladığı anlamda gerçek milliyetçiliği komünistliğin şartlarından sayar. Hikmet’e göre Kemal Tahir ve kendisi nezdinde komünistler, tam da bu yüzden, gerçek milliyetçi oldukları için iktidarı ellerinde bulunduranlar tarafından cezaevinde tutuluyorlardır (Hikmet, 2019a: 293).

Nâzım Hikmet, mektuplarının yanı sıra, gazete ve dergilerde yayımladığı düzyazılarında da milliyetçiliğe ve millîliğe ilişkin görüşlerini dile getirmiştir. Söz gelimi, 7 Aralık 1936 tarihli *Akşam* gazetesinde “Orhan Selim” takma adıyla yayımlanan *Millî Kurtuluş Hareketlerinin İki Vasfı* başlıklı yazıda, millî bağımsızlık için verilen mücadelelerin özelliklerinin sıralandığı görülür. “Millî kurtuluş”u bir “ulusal bağımsızlık mücadelesi” olarak gören Hikmet, bu mücadelenin, “istilacı emperyalizmine ve yahut onun kullandığı kuvvetlere, ordulara karşı silahlı, süngüyle yapılan harp” olduğunu dile getirir. Hikmet, “millî kurtuluş hareketi”ninse, “ulusal bağımsızlık davası” olduğu düşüncesindedir ve bu davayı da, “dahildeki irticaa, dahilde emperyalizmin yerli ajanlarına, dahilde o milletin ileri hamlelerine mani olmak isteyen zümrelere ve müesseselere karşı çevrilmiş bir kavga” olarak kabul eder (Hikmet, 2018b: 304).

Hikmet’e göre millî kurtuluş hareketlerinin bu iki özelliğinin birbirinden ayrılması mümkün değildir. Eğer bu yapılmaya çalışılırsa hareketin “devrimci” yönü inkâr edilmiş olunacaktır. Dolayısıyla, Hikmet’in düşüncesinde, “bir millî kurtuluş savaşını/bağımsızlık

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

mücadelesini devrimci tarafından soyutlamak, böyle bir mücadelede o milletin, yalnız dış düşmanlarına, istilacı ordulara karşı değil, içteki gericiliğe karşı da savaştığını gizlemeye çalışmak, söz konusu bağımsızlık hareketinin ilerici atılımını anlamamak” olacaktır (Hikmet, 2018b: 304).

“Adsız Yazıcı” takma adıyla 6 Mart 1937 tarihli *Tan* gazetesinde yayımlanan *Milli Marş* başlıklı yazıda da, Nâzım Hikmet, bir taraftan kendi “millî” tanımını yaparken diğer taraftan da İspanya İç Savaşı’ndan hareketle General Franko’nun İspanyol faşizminin “millîliği”ni eleştirir. Hikmet’e göre “*millî tabiri*”, “*düşman kim olursa olsun, toprağımızı maddi menfaat emelleriyle çiğneyen her orduya, her müstevliye canımızla, başımızla karşı koymak*” olarak tanımlanabilir. Hikmet, “ülke içindeki kavgaların çözümü için düşmanla el ele verildiği andan itibaren millîliğin ortadan kalktığı”nı düşünür (Hikmet, 2019c: 26).

Aynı yazıda *İstiklal Marşı*, “*Bir inkılap marşı değil amma, bizim müstevililere karşı duyduğumuz isyanı terennüm ettiği için bizindir ve iyidir.*” yorumuyla sahiplenilirken İspanya’nın *Krallık Marşı*’nınsa General Franko’nun iddiasının aksine, ne ulusal, ne de dinî kurtuluşun ifadesi olduğu belirtilir. Hikmet’e göre İspanya Cumhuriyeti yabancı bir devletin saldırısına uğramış değildir. Hâliyle “İspanyol milleti de tek vücut hâlinde istilacıları toprağından atmak için çarpışmıyor”dur. Amaç, “millî varlığı kurtarmak değil”dir. Savaş meydanına bakıldığında görünen, “*İspanya hükümeti bir tarafta, yine İspanyol milletine mensup bir kısım generaller, malikâneleri devlet tarafından halka teslim edilen derebeyleri, İspanyol milletini sülük gibi emen büyük şövalyeler, Faslı neferler, İtalyan, Alman, Portekiz, muhtelif millet askerleri bir cephe, İspanyol hükümetine saldırıyorlar*”dır (Hikmet, 2019c: 26).

Nâzım Hikmet, General Franko önderliğinde İspanyol halkına karşı yürütülen bu “iç savaş” gibi, söz konusu savaştan hareketle yazılan marşın da dinî ve millî olmadığını düşünür. Hikmet’e göre “*Hristiyanlık medeniyeti*” denilen şey, “*Ortaçağda, yükselen Arap medeniyetini dağıtmak, Endülüslü hazinelerini, Şarktaki altın membalarını, kıymetli servetleri kendi ülkelerine nakletmek için açtıkları Ehl-i Salip*”tir. Hikmet, İspanyolların öncülüğünde oluşturulan Haçlı Seferleri’nin bir “*din kavgası*” değil, “*din bayrağı altında zengin Arap, Müslüman, Şarklı, Çinli, Asyalı millet servetlerinin yağması*” olduğunu ifade eder (Hikmet, 2019c: 26).

Hikmet’in düşüncesinde, “Çin tapınaklarının yanında kurulan kiliseler, Asya’nın her köşesine yayılan misyoner okulları ve İncil propagandacıları Haçlılar’ın öncüleri”dir. Hikmet’e göre bir memlekete önce bunlar, daha sonraysa sömürgeciler gelmektedir. Hatta “*daha dün İstanbul’a, Anadolu’nun göbeğine kadar yayılan müstevililerin önünde bu rahipler ellerinde haçlarıyla yürüyerek yurdumuzun içine gir(miş)ler*”dir. Hikmet, General Franko’nun

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

millî marşını, emperyalist amaçlarla savaşımların dinleyebileceğini, ancak antiemperyalist ve antikapitalistlerin “*bütün ezilmiş ülkelere istiklâl, her millete hürriyet, ebedi sulh getiren bir marş*” dinlemek istediğini, gerçek millî marşın ancak böyle olabileceğini dile getirir (Hikmet, 2019c: 27).

3. Antiemperyalizm: Millîliğin “Mihenk Taşı”

Millet ve milliyetçilik gibi kavramların Avrupa’da ortaya çıkıp dünyaya yayılmasına koşul olarak emperyalizm ve antiemperyalizm kavramları da, 19. yüzyıl itibarıyla dünya siyaset literatürüne girmeye başlamış ve dünyadaki siyasi yapı âdeta emperyalist/yayılmacı devletler ve bunların iş birlikçileri ile emperyalizme karşı mücadele eden antiemperyalist/ezilen toplumlar/devletler olmak üzere iki kutba ayrılmıştır.⁸ 20. yüzyıla beraber, başta 1. ve 2. Dünya Savaşları olmak üzere, ortaya çıkan siyasi ve ekonomik gelişmeler, söz konusu ayrımı daha da derinleştirmiş, böylelikle emperyalizm karşısında

⁸“Devletçi erkin gelişimine ilişkin bir doktrin ya da bir siyaseti tanımlamak üzere imparatorluk sözcüğünden türetilen emperyalizm terimi”, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında, K. Marks, F. Engels, K. Kautsky, R. Hilferding, J. A. Hobson ve V. İ. Lenin gibi düşünür ve kuramcıların kapitalist ekonominin aşamalarından birini nitelendirmek için kullandıkları bir kavram olarak siyasi ve düşünsel literatüre girmiştir (Bensusan ve Labica, 2016: 304). Bu bağlamda, Alman iktisatçı J. A. Schumpeter’in “*bir devletin güce dayalı sınırsız yayılımını sağlamak üzere amaçsız konumlanması*” ve Sovyetler Birliği’nin kurucusu, devrimci ve kuramcı V. I. Lenin’in “*kapitalizmin en yüksek aşaması*” tanımlamalarının emperyalizme dair 20. yüzyılda öne çıkan açıklamalar olduğu görülür (Türkislamoğlu, 2020: 510; Lenin, 2009: 25-26). Schumpeter’e göre “*insanlık tarihinde belli bir sınırı ve bitiş noktası olmayan, rasyonel ya da irrasyonel, amaçsız ve zora dayalı, savaş ve fetihler üzerinden yayılmacı eğilim hep var ol(muş)*”tur. Schumpeter, bu yönüyle emperyalizmin geçmişe dayanan bir nitelik taşıdığını, dolayısıyla moderniteden ve kapitalizmden önce ortaya çıkmış bir kavram olarak görülmesi gerektiğini ifade eder. Lenin’se, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı çalışmasında, emperyalizmi çağdaş anlamıyla açıklar ve onu kapitalizmin tarihsel dönüm noktalarından biri olarak görür. Lenin’e göre emperyalizm, “*tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı; sermaye ihtiyacının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizm*”dir (Türkislamoğlu, 2020: 510-11; Lenin, 2009: 35, 99-101). Öte yandan Lenin’in çalışmalarında sıklıkla atıfta bulunduğu İngiliz iktisatçı J. A. Hobson’un da emperyalizmi “*geleneksel çok uluslu imparatorlukların emperyal yayılımından farklı bir gelişme olarak değerlendirmesi ve Fransız Devrimi sonrasında yükselen milliyetçilik dalgasıyla bir bağ kurması*” da dikkat çekicidir. Hobson, emperyalizmin, “*Roma’dan beri gelen geleneksel imparatorlukların yayılma anlayışlarından ya da Avrupa’da Kant, Goethe ve Rousseau gibi 18. yüzyıl aydınlarının üzerinde durduğu ‘uluslararasıçılık’ fikrinden başka bir şey olduğu*”nu savunur. Zira Hobson’a göre “*uluslararasıçılık*” düşüncesinde bir ‘millet’in vatandaşı olmaktan çok, bir ‘dünya vatandaşı’ olma ülküsü var”dır. Hobson, “*saldırgan emperyalizm’de sadece rekabet hâlindeki imparatorluklar arasındaki düşmanlıkla bu ‘uluslararasıçılık’ hareketinin alt edilmesinin değil, daha zayıf durumdaki ‘ırklar’a saldırılması nedeniyle bu topluluklarda benzer bir biçimde milliyetçilik fikrinin uyandırılması durumunun ortaya çıktığı*”nı belirtir. Hobson’a göre “*modern anlamıyla emperyalizm 1840 sonrasında İngiltere’nin etki alanını Afrika, Asya ve Pasifik ülkelerine doğru yaymasıyla başlamıştır. Asıl hızlanmasını 1870 itibarıyla gösteren emperyalizm, yayıldığı hiçbir ülkeye merkez ülkedeki özgürlükleri ve siyasi hakları götürmemiş, tam aksine, buralarda bir tür otokrasinin yayılmasının birincil nedeni olmuş*”tur (Türkislamoğlu, 2020: 512-13).

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

kurtuluş mücadelesi veren toplumlarda antiemperyalist tutum belirgin hâle gelmiştir.

Türkçe Sözlük'te "Bir milletin sömürü temelini dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık, yayılımcılık." şeklinde tanımlanan "emperyalizm" ile "Emperyalizme karşı tutum, davranış veya öğretisi." olarak tanımlanan "antiemperyalizm", Türkiye'deki siyasi literatürde Millî Mücadele Dönemi'yle beraber yaygın olarak kullanılmaya başlanmakla birlikte özellikle 1930'lar itibarıyla dünyadaki siyasi gelişmelerin Türk düşünce hayatına yansımalarıyla aydınlar arasındaki tartışmalarda sıklıkla üzerinde durulan birer kavram hâline gelmiştir (TDK, 2005: 634, 105).⁹

⁹Her ne kadar sosyalizm ve komünizm kavramları 1800'lü yılların sonlarına doğru Türk siyasi literatüründe kullanılmaya başlanmışsa da, emperyalizm ve antiemperyalizm kavramlarının siyasi literatüre 1900'lü yılların başında girdiği söylemek mümkündür (Tunçay, 2009: 87-88). Bu yıllarda, 1838'de Balta Limanı Antlaşması'nın imzalanması, 1856'da Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi ve 1881'de Düyun-u Umumiye'nin kurulması gibi gelişmelerin yabancı/emperyalist devletlere önemli siyasi ve ekonomik ayrıcalıkların verilmesine sebep olduğu, böylelikle de Osmanlı Devleti'nin bir "yarı sömürge" ülke konumuna geldiği kabulü yaygınlaşmıştır (Avcıoğlu, 2013: 71 vd.). 1900'lü yılların başına kadar "Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesine, çöküşüne çare arayan aydınlar, çöküşün kaynaklarından biri olarak emperyalizmi görmek yerine, emperyalist ülkelere öykünmeyi, onların yardımıyla onlara yetişmeyi, onlar gibi olmayı çare olarak görmüşlerdir. Osmanlı-Türk aydınları, 1912 yılına gelene kadar, imparatorluğun gerileşiminin temel nedenlerinden birinin emperyalizm olduğunu hiç düşünmemişlerdir. Onlara, Türkiye'nin emperyalizmin avcuna girdiğini ilk haber veren kişi, 'Parvus' adıyla bilinen Rus Marksist Alexander Helphand olmuştur. Parvus'un Türk Yurdu dergisinde yayımlanan yazıları, Türkiye'nin emperyalizme olan siyasi ve ekonomik bağımlılığını" ortaya koymuştur (Atılğan, 2021: 662-63; Tunçay, 2009: 64-65). Bununla birlikte, Türk siyasasında emperyalizme karşı asıl güçlü itirazlar Millî Mücadele Dönemi'nde dile getirilmeye başlanmıştır. Söz gelimi, 18 Kasım 1920 tarihli Meclis oturumunda, Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey, "Biz aleltilak emperyalizmin aleyhindeyiz. Emperyalizm nereden gelirse gelsin. Kendimiz emperyalist değiliz ve emperyalistlerin aleti de olmayız." demiştir (Tunaya, 2016: 83). Aynı gün Meclis'te yayımlanan *Büyük Millet Meclisi'nin Beyannamesi* başlıklı bildirideyse, "Emperyalist devletlerin, devlet ve milletimizin hayatına (...) Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalizmin tahakküm ve zulmünden (...) milletin hayat ve istiklâl suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanları (...)" ifadeleriyle emperyalizme dikkat çekilmiştir (Tunaya, 2007: 347). Bu yıllarda Mustafa Kemal Paşa'nın 1920 ve 1921'de, Lenin'e, "Batılı emperyalistlere karşı birlikte mücadele için 'yakın bir ittifakın kurulmasını'" isteyen telgraflar çekmesi önemlidir (Tunçay, 2009: 263, 350). Ayrıca yine Mustafa Kemal'in 1. İnönü Savaşı'nın kazanılmasından sonra Meclis'te yaptığı konuşmada ifade ettiği "İngilizler Konstantin'i dahi tazyik ederek kendi emperyalist emellerinin uğrunda bâziçe etmek istiyorlardı." ve Tevfik Paşa'yla yaptığı yazışmaya dair yaptığı açıklamada kullandığı "Emperyalist kuvvetler milletimizi hukuk ve haysiyet ve istiklâlden mahrum ve..." cümlelerinde "emperyalizm"e vurgu yapması dikkat çekicidir (Türkişlamoğlu, 2020: 515). 1920'ler boyunca daha çok Kurtuluş Savaşı bağlamında üzerinde durulan emperyalizm ve antiemperyalizm kavramları, 1930'larda özellikle *Kadro Dergisi*'nde yayımlanan yazılarla başlayan tartışmalarda daha görünür olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör ve Burhan Asaf Belge gibi yazarlar, *Kadro*'daki yazılarında sıklıkla emperyalizme atıfta bulunmuşlar ve Ulusal Türk Devrimi'nin antiemperyalist niteliğine vurgu yapmışlardır (Türkeş, 1999: 56, 127, 132-34, 136-38, 140-42, 149, 170). Aynı yıllarda *Kadro* hareketinin dışında, Türkiye'nin önemli sosyalist kuramcılarında Hikmet Kıvılcımlı da, 1935'te yayımlanan *Emperyalizm Geberen Kapitalizm* adlı çalışmasıyla emperyalizm ve antiemperyalizm kavramlarını tartışan aydınlardan olmuştur (Kıvılcımlı, 2007). Nâzım Hikmet de bu yıllarda gazete ve dergilerdeki yazılarıyla emperyalizm ve antiemperyalizm tartışmalarına katkıda bulunacaktır.

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

Antiemperyalizm, Nâzım Hikmet'in millîlik düşüncesinin temelini koyduğu unsurdur. Hikmet, her düşünceden siyasal görüş için emperyalizm karşıtlığını bir "mihenk taşı" olarak görür. "Sarı Murat" takma adıyla 4 Aralık 1930 tarihli *Halk Dostu* gazetesinde yayımladığı *Sağ mı, Sol mu Meselesi* başlıklı yazısında belirttiği üzere, ona göre "Türkiye'de cumhuriyetçi, milliyetçi, laik bir hudut dahilinde sağ ve solun derecesini, ayarını gösteren mihenk taşı, emperyalizm düşmanlığı, emperyalizme mukavemet, (yani) bir kelime ile antiemperyalizm" dir (Hikmet, 2017: 75). Hikmet'in antiemperyalizmi cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklikle birlikte kullanması ve siyasal düşüncelerin bu sınırlar içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmesi, onun millîlik tasavvurunun anlaşılması bakımından son derece önemlidir.

Nâzım Hikmet'in gazete ve dergilerde yazılarının yayımlandığı 1930'lu yıllarda dünyada yaşanan önemli siyasal gelişmelerden biri İtalya'nın Habeşistan'ı (Etiyopya) işgali olmuştur. Hikmet, söz konusu işgalle ilgili antiemperyalizm temelli birçok yazı kaleme almıştır. Bu yazılarda özellikle Habeşistan'ın başlattığı mücadelenin Türklerin emperyalizme karşı yürüttüğü Millî Mücadele arasında özdeşlik kurulması dikkat çekicidir. Söz gelimi, "Orhan Selim" takma adıyla 19 Temmuz 1935 tarihli *Tan* gazetesinde yayımlanan *Bir İnce Mesele* başlıklı yazıda, Habeşistan'ın İtalya karşısındaki mücadelesiyle ilgili Anadolu Ajansı'nın İtalya yanlısı haberleri üzerine, "Anadolu'da yapılan antiemperyalist kurtuluş savaşı" hatırlatılır ve yakın tarihinde böyle bir savaş olan bir ülkede doğru tutumun emperyalizm karşıtlığı olması gerektiği vurgulanır (Hikmet, 2019b: 213-14).

27 Temmuz 1935 tarihli *Tan* gazetesinde "Orhan Selim" takma adıyla yayımlanan *Beni Dostlarımdan Kurtarın!* başlıklı yazıda da, Habeş-İtalyan-Japon ilişkileri üzerinden bir antiemperyalizm vurgusu yapıldığı görülür. Yazıda dikkat çeken unsur, Habeşlilerin İtalyan emperyalizme karşı çıktıkları gibi, kendilerine dostluk yaptıklarını düşündükleri Çin istilacı Japonlara karşı da bir antiemperyalizm mücadelesi vermeleri gerektiğinin üzerinde durulmasıdır. Yazıda ileri sürülen görüşe göre "Habeşliler, Çin ülkesinin istilacı Japonya'nın dostluğuna inanmamalıdır. Yurdunu 'Beyaz Emperyalizm'e karşı korumak isteyen her Habeşli, bu 'Sarı Emperyalizm'in dostluk iddiası karşısında, 'Ben düşmanlarımla başa çıkarım, siz beni dostlarımdan koruyun!' demelidir" (Hikmet, 2019b: 223). Bu bağlamda Nâzım Hikmet'in dünyadaki bütün yayılmacı anlayışlara aynı kararlılıkla karşı çıktığı, hangi siyasal görüş, dinî inanış veya etnik kökenden olursa olsun, emperyalizmi insanlığın temel sorunlarından biri olarak gördüğü söylenebilir.

"Orhan Selim" takma adıyla 3 Ağustos 1935 tarihli *Tan* gazetesinde yayımlanan *Ortodoks-Katolik* başlıklı yazıda da antiemperyalizm vurgusu öne çıkar. Hikmet, bu yazısında,

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

Papa'nın "İtalyan-Habeş kavgasında İtalyanlardan yana olduğu"nu söyleyişini eleştirir. Zira Papa, "*Habeşler Ortodoks'tur. İtalyanlar Katolik. Ben de Katoliklerin dini başkanuyum. Elbette Katoliklerden yana çıkacaktım.*" demiştir (Hikmet, 2019b: 236). Oysa Hikmet'e göre bu anlayış temelden yanlıştır. Hikmet, önemli olanın aynı dine/mezhebe mensup olanların yanında olmak değil, antiemperyalist bir tutumla ezilenlerin/sömürülenlerin yanında yer almak olduğu düşüncesindedir (Hikmet, 2019b: 236).

İtalyan-Habeş mücadelesi, "Orhan Selim" takma adıyla 11 Ağustos 1935 tarihli *Tan* gazetesinde yayımlanan *Refah ve Saadet* başlıklı yazıda da antiemperyalizm çerçevesinde ele alınmıştır. Yazıda, İtalyanların sahip olduğu "*Habeşler eğer akıllıysalar Roma'nın himayesine girmeli, saadete, refaha kavuşmalıdırlar. Çünkü İtalya Habeşistan'a bunları götürecektir.*" düşüncesi ile Habeşlerin "İtalyanların asıl saadet ve refahı neden kendi ülkelerinde sağlamadıkları, 'içinde kıvrandıkları ekonomik ve siyasal krizden kurtulmak umuduyla yeni bir pazar ve iş yeri bulmak için ta Afrika çöllerine' neden saldırdıkları?" sorusu üzerinde durulur (Hikmet, 2019b: 250). İtalyanların ve Habeşlerin tutumlarına karşı yapılan yorumsa, "*Dışardan gelen istilacıların refah ve saadete kavuşturdukları bir tek sömürge (müstemele) yoktur. Eğer olsaydı, ne Mısır, ne Hindistan, ne Hindi Çini, ne şu veya bu sömürge, boyunlarına oturanları kaldırıp atmak için yıllardır çabalayıp durmazdı.*" şeklinde olur (Hikmet, 2019b: 250).

"Orhan Selim" takma adıyla 19 Ağustos 1935 tarihli *Tan* ve 20 Ağustos 1935 tarihli *Akşam* gazetelerinde yayımlanan *Kadı Olursa!..* ve *Dağıldı* başlıklı yazılarda da İtalya'nın Habeşistan'ı işgal politikasına değinilmiştir. Yazılarda anlatılanlara göre Fransa, İngiltere ve İtalya arasında Habeşistan'ı sömürmek için bir anlaşma yapılmaya çalışılmış ancak bunda başarılı olunamamıştır. İki yazıda da emperyalizmin çıkar odaklı politikalar yürütmesinin eleştirisi vardır (Hikmet, 2019b: 261, 265).

Fransa'nın Cezayir'deki emperyalist tavrı da, Nâzım Hikmet'in üzerinde durduğu konulardandır. "Orhan Selim" takma adıyla *Akşam* gazetesinde yayımlanan 26 Mart 1936 tarihli *Bir Eksik Cevap* başlıklı yazısında, Cezayir'deki Fransız emperyalizminin bizzat Fransız gazetelerindeki eleştirisini aktarılır. Buna göre Fransa'daki Cezayirli varlığını sorgulayanlara, "*Cezayirliilerin Fransız emperyalizminin kurbanı oldukları hâlde 1. Dünya Savaşı'nda o emperyalizmi kurtarmak için delik deşik edildikleri*" hatırlatılır ve "*1914-1918 yıllarında onlara ölüm işinizi zorla gördürürken iyiydiler, kahramandılar da, şimdi kendi ekmek paralarını çıkarmak için iş istiyorlar, çalışıyorlar diye mi kötü oldular?*" değerlendirmesi yapılır. Hikmet bu değerlendirmeyi eksik bulur. Ona göre eksikliği tamamlayacak olan "dünyanın bütün sömürge halkları"dır (Hikmet, 2018b: 85).

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

5 Mart 1937 tarihli *Tan* gazetesinde “Adsız Yazıcı” takma adıyla yayımlanan *Kavga Dediğin Bundan Çıkar* başlıklı yazıda emperyalizm birlikte kapitalizm eleştirisinin de yapıldığı görülür. Yazıdaki anlatıma göre sömürge isteyen her büyük devlet, söz konusu yağmada kendilerince çok güçlü haklara sahip olduğunu düşünür. Bu haklar “pazarlar elde edip bu pazarları rekabetsiz işletmek, savaş zamanında kullanılacak üsler elde etmek, yerlileri sömürerek sermayeleri için kârlı kaynaklar bulmak ve kendi ülkelerindeki ekonomik ve siyasi hoşnutsuzlukları ortadan kaldırmak”tır. Hikmet’e göre emperyalist ve kapitalist devletler için tarih boyunca durum böyle olmuştur ve yazının kaleme alındığı dönemde de böyledir. Hikmet, 2. Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde yazılan bu yazıda, “sömürge isteklisi devletlerin bu isteklerinin karşılanmasının ve yine bu devletlerin çıkarlarının uzlaştırılmasının mümkün olmadığı, hepsinin elinde olanı tutmak, bir kısmınınsa elinden gideni daha fazlasıyla almak hevesinde olduğu, dolayısıyla bu şartlar altında bir dünya savaşından kaçınmanın mümkün görünmediği” görüşünü dile getirmiştir (Hikmet, 2019c: 24-25). Sonuç olarak tarih, Nâzım Hikmet’i haklı çıkarmış ve dünya, emperyalist ve kapitalist devletlerin çıkar çatışmaları içinde milyonlarca insanın öleceği bir savaşa, 2. Dünya Savaşı’na sürüklenmiştir.

Tan gazetesinde “Adsız Yazıcı” takma adıyla yayımlanan yazılardan olan 16 Mart 1937 tarihli *İspanyol Maçı* başlıklı yazıda İspanya İç Savaşı’ndan hareketle millîlik meselesine ilişkin yorumlarda bulunulmuştur. Söz konusu yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla, Hikmet’e göre iç savaşta “dövüşenler karşı karşıya iki millet değil, aynı milletin insanları”dır. Hikmet, bir tarafta, “kilisesi mihraplarında Katolik Kilisesi’nin hâkimiyetini müdafaa eden zengin papazlar, Arap atının üstünde, elindeki kamçıyı İspanyol köylülerinin omuzlarında şaklatan derebeyleri, burjuva demokrat inkılabıyla ellerinden gidecek mali tahakkümü korumak için, silindir şapkalarıyla harp meydanına koşan büyük sanayiciler, bankerler, milyonerler, zavallı müstemleke askerleri, mali sermayesinin tahakkümün bütün dünyaya yaymak için beynelmîlel bir cihada çıkan Nazi orduları, faşist orduları” olduğu düşüncesindedir (Hikmet, 2019c: 40).

Hikmet’e göre bu güçlerin karşısındaysa “İspanyol derebeylerinin malikânelerinde kamçı ile çalıştırılan, toprağından mahrum, evleri, aileleri, şerefleri derebeylerin zulmüne teslim edilen köylü, şehirlerde en kötü şekilde istismar edilen işçi, krallık istibdadının altında nefes alamayan entellektüeller, faşist istilasına karşı sekiz yaşındaki çocukları, kadınları, ihtiyaçlarıyla yan yana kahramancasına dövüşen halk orduları, hakiki İspanya” vardır (Hikmet, 2019c: 40).

Hikmet, ayrıca iç savaşta İspanyol halkının sadece kendi içlerindeki faşistlerle mücadele etmediğini, aynı zamanda “İtalyan ordusu, Alman ordusu, Portekiz, Japon, dünyanın her tarafından getirilmiş faşizm müdafileri”ne karşı da bir mücadele verildiğini dile getirir

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

(Hikmet, 2019c: 40). Diğer bir deyişle, “İspanya hudutlarında demokrasiyle faşizm, hürriyetle istibdat, Krallıkla Cumhuriyet, derebeyleriyle köylü, milli kurtuluşla mali sermayenin istilası çarpışıyor(dur)” (Hikmet, 2019c: 41). Şüphesiz Nâzım Hikmet, bu “çarpışma”da, demokrasinin, özgürlüğün ve millî kurtuluşun yanında yer alır. Zira Hikmet için gerçek millîci tavır, ancak emperyalizm, kapitalizm ve faşizmin karşısında halkın, köylünün, ezilen ve sömürülen sınıfların tarafında olmak, onlarla özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi vermektir.

“Adsız Yazıcı” takma adıyla 5 Nisan 1937 tarihli *Tan* gazetesinde yayımlanan *Birleşen Cephe*ler başlıklı yazıdaysa, bütün dünyada “iktisadi emperyalizme, mali sermayenin tahakkümünü bütün dünyaya yaymak isteyen faşizme karşı” kurulan “birleşik cephe”den, “faşizm karşısında bütün siyasi fırkalar(in), ideolojileri yarı münevverler(in), halk kitleleri(nin) sınımsız birleş(tikleri)”nden bahsedilir. Yazıda belirtildiğine göre “asırlardan beri hürriyet ve istiklâl için çarpışan insanlar, bir daha kızılhaçlı istibdada boyunlarını vurdurmamak için, siyasi, içtimai akidelerini bir kenara bırakarak birleşiyorlar”dır. Zira “faşizmin zaferi, yerle yeksan olmuş beldeler demek”tir (Hikmet, 2019c: 71). İç savaşın yaşandığı İspanya bunun en açık örneğidir. Faşizm ve emperyalizme karşı yürütülen mücadele, ancak dünyanın bütün özgürlük ve bağımsızlık yanlısı halklarının birlikteliği sağlandığında başarıya ulaşabilecektir.

Nâzım Hikmet’in emperyalizmi konu edindiği yazılarından bir diğeri, yine “Adsız Yazıcı” takma adıyla *Tan* gazetesinde yayımlanan 10 Nisan 1937 tarihli *Beyaz İrk, Siyah İrk* başlığını taşıyan yazıdır. Yazıda aktarılanlara göre “bozguna uğrayan Franko cephesinde Faslı zencilerle, İtalyan askerleri boğuş(muşlar), beyaz ırkı temsil eden İtalyan neferleri, Habeş çöllerine yayılmak için kendilerine yapılan telkinin tesiri altında, siyah ırkla aynı cephede çarpışmaya tahammül edememişler, siyah ırkı temsil eden Farslular da gördükleri hayvan muamelesi karşısında isyan etmişler”dir (Hikmet, 2019c: 78). Hikmet, tartışmanın temelinde, tarih boyunca emperyalizm sömürsünde yaşamış toplumların, emperyalist güçlerin çıkarları için bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde hâlâ birbirleriyle mücadele etmelerinin yattığını düşünmektedir. Hikmet’e göre “bu toplumlar birbiriyle boğuşmaya, emperyalistler de zenginliklerine arttırmaya devam ediyorlar”dır. “Avrupa uygarlığı”nın tarihi böyle yazılmıştır (Hikmet, 2019c: 79).

“Adsız Yazıcı” takma adıyla *Tan* gazetesinde yayımlanan 15 Nisan 1937 tarihli *Paralarımızı Paylaşıyorlar* başlıklı başka bir yazıda, “1914 Harbi’nin büyük kahramanı, Umumi Harbi körükleyen, mühimmat satmak için mühim siyasi roller oynayan, harp kazancı olarak milyarlar kazanan meşhur Yunanlı milyoner” Zaharof’un mirasıyla ilgili bir haber aracılığıyla bir kez daha emperyalizm ve kapitalizm eleştirileri yapılır. Hikmet, Zaharof’tan miras kalan

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

altınların üzerinde “yeryüzünde müstahsil sıfatıyla yaşayan, zenginler hesabına harp meydanlarında kan, fabrika kazanları önünde alın teri döken, iş pazarlarında iş kuvvetini satan(ların), (...) müstehlik, işçi, köylü bütün bir insanlığın alın teri, iş emeği, kurumuş kanı” olduğunu dile getirir. Hikmet’e göre “(savaş) cehennem(in)de milyonlarca insan kanı dökülürken, milyonlarla, kadın çocuk açlıktan ölürlen, insanlık vebaya tutulmuş gibi kırılıp dökülürken, (zenginler) altın kanatlı melaikeler, altın kanatlı arılar gibi, insan kanından balı çıkar(mış)lar, Montekarlo’da villalar, Mançester’de fabrikalar, yeryüzünde cenneti andıran kâşaneler kur(muş)lar”dır (Hikmet, 2019c: 84-85).

“Adsız Yazıcı” takma adıyla *Tan* gazetesinde yayımlanan 24 Nisan 1937 tarihli *Türk Kanını Helal Gören Softa* başlıklı yazıda da Nâzım Hikmet’in antiemperyalist tavrının yansımalarını görmek mümkündür. Hikmet, bu yazıda, “*Ey ümmet-i Muhammet, Türk kanı helaldir.*” diye fetva veren “Suriyeli bir softa”nın sözlerini ele alarak hem dinin siyasi çıkarlar için bir araç olarak kullanılmasının, hem de Suriye’deki Fransız emperyalizminin eleştirisini yapar. Hikmet’e göre “softanın başı bir kat sarıklı, içi yüz kat sarıklıdır. Koltuğunun altında yaldızlı haçlar taşır; kuvvetin önünde süklüm püklüm topraklara kapanır. Bunun içindir ki Türk kanını, papazın üfleyip okuduğu şarap gibi içmeye kalkan haçlı softaya şaş(ılmamalıdır). Daha hâlâ, başında mandater ismiyle yaşayan emperyalist bir devletin uşağıdır.” (Hikmet, 2019c: 96).

Hikmet, “Suriyeli softa”nın “Türk kanını helal gördüğü fetva”yı, “efendisine hoş görünmek için verdiği”ni düşünür. Ancak Hikmet için asıl önemli olan unsur, “*din bayrağını kirli taassubuna, hakiki menfaatine âlet yapan softa*”nın milletinin “*hâlâ emperyalizmin müstemleke milleti olmaktan kurtulma(mış)*” olmasıdır. Hikmet, diğer yazılarında olduğu gibi, burada da antiemperyalizmi öne çıkarır. Hikmet’e göre “Suriyeli softa”nın vatandaşları yakın zamana kadar millî kurtuluşları için Suriye sokaklarında kan dökmüşlerdir. Oysa softa, o günlerde “*Emperyalistlerin kanı helâldir.*” fetvası vermemiştir. “*Bilâkis hamisi Fransız devletine din kürsüsünde dua et(miş), vatandaşlarını müstevilere itaate davet et(miş)*”tir (Hikmet, 2019c: 96).

Nâzım Hikmet’e göre “Suriyeli softa”nın “*emperyalist kanı helaldir fetvası*”nı veremeyişinin nedeni, “*topraklarını istila edenler(in) her şeyden evvel onun dinini, imanını satın al(mış)*” olmalarıdır. Bundan dolayıdır ki “*onun tarihi rolü daima başındaki iktidara uşak olmak, zalimlerin önünde iki büklüm eğilmek, dünyalığını yapmak için, dinini, milletini, toprağını satmaktır*”. Hikmet, “*bugün Türk kanını helal gören softa(nın) yarın müstevli generalin arabasında, istiklâl isteyen hainlerin kanı helaldir fetvasını da ver(eceği)*”ni düşünmektedir. Zira “*softanın tarihi böyle başla(mış), böyle bite(cek)*”tir (Hikmet, 2019c: 96-97).

Nâzım Hikmet, 1958’de Taşkent Asya-Afrika Yazarları Kurultayı’na katılmış ve kurultaya

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

dair izlenimlerini, *Taşkent Asya-Afrika Yazarları Kurultayı'yla Doğrudan Doğruya Yahut Dolayısıyla, Yahut Büsbütün İlgisiz Bazı Düşünceler* başlıklı yazısında dile getirmiştir. Yazıda aktarılanlara göre kurultayda Hikmet'in dikkatini en çok kendisinden başka Türkiye'yi temsil eden kimsenin olmaması çekmiştir. Hikmet, "Yoksa 35 yıl önce emperyalizmi denize ilk döken topraklarda benden başka emperyalizm düşmanı, barışsever, halksever, yurtsever, ilerici yazar mı yok?" diye düşünür ve kendi sorusunu, "Bugün Türk yazarlarının büyük çoğunluğu, hem de en istidatlıları, hem de en çok okunanları, barışsever, halksever, ilerici ve emperyalizm düşmanıdırlar. Türkiye'de bu yılların edebiyat kavgaları, sanatın, halkın emrinde, hürriyetin emrinde, barışın emrinde olmasını isteyenlerle, sanatı bir kadeh likör haline getirmek isteyenlerin, sanatı, gelecek için çarpışan bir bayrak değil, olanı koruyan bir zincir sayanların arasında geçti geçiyor." şeklinde yanıtlar (Hikmet, 2019c: 141).

Bu yanıtta Nâzım Hikmet emperyalizm karşısındaki keskin tutumunun yinelemiştir. Fakat bu tutumdaki asıl önemli tarafın Hikmet'in "yalnız değilim bilinci" olduğunu da söylemek gerekir. Hikmet, henüz 30-40 yıl önce emperyalizmi "denize dökmüş" bir milletin üyesi olarak kendisi gibi birçok emperyalizm karşıtı, barışsever, yurtsever Türk yazarının/şairinin var olduğuna güçlü bir inanç duymaktadır.

Nâzım Hikmet, düzyazılarında, emperyalizme karşı bağımsızlık mücadeleleri yürüten millî kurtuluş hareketlerinin de üzerinde durmuştur. "Adsız Yazıcı" takma adıyla *Tan* gazetesinde yayımlanan 4 Nisan 1937 tarihli *Filistin'de İhtilaller Niçin Bitmiyor* başlıklı yazı bunlardan biridir. Hikmet, bu yazıda, Filistin halkının İngiliz mandacılığına ve Yahudi istilasına karşı verdiği millî mücadeleye dair değerlendirmelerde bulunur. Yazıda aktarılanlara göre Filistinlilerin kavgasının bir millî kurtuluş kavgası olduğu açıktır. Zira "Filistin Arabı, yalnız mandası altında yaşadığı devletten kurtulmak davasında değil, bununla beraber Yahudi istilasından kurtulmak iddiasında"dır (Hikmet, 2019c: 68).

Başlıkta sorulan "Filistin'de halk hareketleri/devrimler niçin bitmiyor?" sorusunun yanıtı, yazının satır aralarında verilir. Hikmet'e göre "Yahudileri hükümet koruyor. Arap liderleri hükümetle beraber grevlerin önüne geçmeye çalışıyor"dur. Ancak grevler yine de durmamıştır. Hikmet, bunu, Yahudilerin Filistin'e göçünün Arapları topraksız bırakmasına bağlamaktadır. "Filistin'e yerleşen Yahudiler bütün toprağı Araplardan satın almışlar, ticaret ve sanayiye hâkim olmuşlardır." Üstelik "Arap kitlesi, topraksız, evsiz, işsiz, sefil işçi ve köylülerden, aç yaşayan bedevilerden ibarettir. Köylerinde topraklarından mahrum edilen Araplar, şehirlerde, fabrikalarda boğaz tokluğuna çalışıyorlar(dır). Filistin Arabı, İngiliz, Fransız, Alman Yahudisinin, büyük zengin ve banker Yahudinin uşağı olmuştur. Filistin'in refah ve saadeti, İngiliz devletinin himayesi altında gelen Yahudinindir. Arap teneke kulübelerde, Yahudiler kârgir binalarda

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

yaş(ıyordu). *Milli Yahudi vatani, Arap vatanını yutmuştur.*” (Hikmet, 2019c: 68). Hikmet’e göre Filistinliler bu nedenlerden ötürü kurtuluş mücadelesine devam ediyorlardır.

“Adsız Yazıcı” takma adıyla *Tan* gazetesinde yayımlanan 22 Mart 1937 tarihli *Negüs’ün Protestosu* başlıklı yazıdaysa bir kez daha Habeşistan’daki İtalyan emperyalizmine karşı yürütülen özgürlük mücadelesi ele alınır. Hikmet, yazıda, dönemin Habeş İmparatoru Haile Selasie’ye “tahtından indiği için değil, mazlum ve mağdur bir milletin istiklâl ve hâkimiyetini kaybettiği” için acıdığını dile getirir. Ulusal özgürlüğe bu denli önem veren Hikmet’e göre “milli kurtuluş hareketleri, boyunduruk altında yaşayan müstemlekelerin en büyük hakkı ve en kuvvetli silahıdır”. Hikmet, Türk milletinin de bağımsızlığını söz konusu “milli kurtuluş kavgasına borçlu” olduğunu düşünmektedir (Hikmet, 2019c: 50).¹⁰

Nâzım Hikmet, düzyazılarında emperyalizmi sadece siyasal ve ekonomik boyutlarıyla ele almaz, emperyalizmin kültürel boyutu da Hikmet’in yazılarındaki başlıca konulardandır. Söz gelimi *Akşam* gazetesinde yayımlanan 5 Aralık 1936 tarihli *Açık Bacak ve Emperyalizm Propagandası* başlıklı yazıda, “Avrupa ve Amerika filmciliğinde yine emperyalist devletlerin propagandası(nın) bütün kuvvetiyle önemli bir yer tutmaya başla(ması)”na dikkat çekilmektedir. “Sinemanın propaganda işlerinde oynadığı büyük rol”ün bilincinde olan Hikmet, “dünya emperyalizminin bu yola yeniden, bu kadar kuvvetle başvuruşu”nu önemli bulmuş ve konu üzerinde değerlendirmeler yapmıştır (Hikmet, 2018b: 302).

Bu değerlendirmelerden hareketle Nâzım Hikmet’in emperyalizmin toplumları kültürel alanlarda da kısaca alarak ekonomik ve politik çıkarlarını sağlamlaştırmaya çalıştığını düşündüğü ve bu bağlamda özellikle sinema gibi dönemin başlıca kitle iletişim araçlarından birinin emperyalizm tarafından söz konusu amaç doğrultusunda kullanılmasına dikkat çekmek istediği söylenebilir.

SONUÇ

¹⁰Nâzım Hikmet, yazısında, İtalyan emperyalizminin Habeşistan’daki sömürsünden silahlı mücadeleden çok Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurum ve kuruluşların siyasi çabalarıyla kurtulabileceğini düşünen Habeş İmparatoru’nu da eleştirir. Hikmet, “Habeşistan’da kavga bitmedi. Kuzguni köleler, çete harpleri yapıyorlar. Bütün istilaya uğrayan memleketlerde bu böyle oldu. Fakat neticede sultanlar, emirler, ruhani reisler müstevililerle anlaşılabilir, milli kurtuluş hareketlerini kendi elleriyle boğdular. Hele Müslüman milletlerin siyasi mukadderatı hep bu şeyhlerin ve reislerin elinde esaret olarak taayyün etti. Bir bu kayser, öteki gün başka bir devlet adamı Müslümanların hâmisî oldu. Bu emirler, bu reisler, bu hamilerin önünde secdeye kapandılar. Bütün tarih, bütün müstemlekeler tarihi Negüs’ün gözleri önündedir.” değerlendirmesiyle Habeşler nezdinde Müslüman milletlerin emperyalistlerce tarih boyunca sömürülmelelerinin temel sebebini kendi bakış açısıyla açıklamış olur (Hikmet, 2019c: 50-51).

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

Nâzım Hikmet, milliyetçilik tartışmalarının tüm dünyada hızla yükseldiği 20. yüzyılın ilk yarısında, gazete ve dergilerde yayımlanan düzyazılarında ve yakın çevresine gönderdiği mektuplarda, söz konusu tartışmalara ilişkin görüşlerini doğrudan ve dolaylı yollardan dile getirerek özellikle 1930'lu ve 1940'lı yıllarda egemen çevrelerce milliyetçi/millî olmamakla suçlanan Türk komünistlerinin/sosyalistlerinin konuya nasıl yaklaştığını açıklamaya çalışmıştır.

Nâzım Hikmet'e göre millet, tarihin belirli bir zamanında ortaya çıkan, zamanla gelişen ve bir süre sonra da ortadan kaybolması beklenen siyasal ve toplumsal bir olgudur. Hikmet, bir topluluğun millet olarak tanımlanabilmesindeki en önemli etkenin iç pazar ortaklığı olduğu görüşündedir. Hikmet'e göre bir topluluk, dil, kültür, coğrafya, tarih ve devlet birliğiyle beraber, asıl ortak pazar birlikteliğiyle millet özelliğini kazanabilir.

Nâzım Hikmet'in millîlik anlayışı da bu tanımının etrafında şekillenmiştir. Hikmet'e göre her milletin çalışkan, namuslu ve iyi insanları saygıya değerdir. Bunun içindir ki, onun millîlik anlayışında ırkçılık, saldırganlık ve yayılmacılık reddedilir. Hikmet'in millîlik düşüncesinde dinsel ya da etnik köken ayrımı olmaksızın her Türk vatandaşının Türk milletinin doğal bir üyesi olduğunu kabul edilir. Hikmet, bu kabul içerisinde, yerelden evrensele uzanan, çağdaş, özgürlükçü ve insanlı bir millîlik anlayışının savunusunu yapar.

Nâzım Hikmet'in millîlik tasavvurunun diğer önemli bir özelliği, her şeyden önce Türkiye'nin ve Türk halkının gerçek çıkarlarının önemsenmesidir. Hikmet'e göre Türk milletinden önce başka milletlerin, özellikle de emperyalist sistemin yürütücüsü olmuş toplumların çıkarları için mücadele ediyor olmak millîlikle bağdaşmamaktadır. Hikmet için asıl millîlik/milliyetçilik, Türk milletinin ulusal çıkarlarının savunulması ve geliştirilmeye çalışılmasıdır.

Nâzım Hikmet, milliyetçiliği kişinin halkını ve ülkesini içten ve somut bir sevgiyle sevmesi olarak görür. Soyut ve sadece sözde kalan sevgi, gerçek milliyetçilik olmayacaktır. Hikmet, vatan ve millet sevgisinde eylemin üzerinde durur. Ona göre insan ancak bu sevgiyi somut ürünlerle yaşamına yansıtırsa millî sıfatıyla tanımlanabilir. Hikmet, Türkiye'de sadece sosyalistlerin/komünistlerin yazılarıyla, şiirleriyle ve eylemleriyle gerçek milliyetçi/millî tavrı gösterdikleri kanısındadır.

Antiemperyalizm ise Nâzım Hikmet'in millîlik düşüncesinin temelini yerleştirdiği kavramdır. Hikmet, daha çok 1930'lu yıllarda dünyada meydana gelen siyasi ve sosyal gelişmelerden hareketle ve komünizmin ilkesel birikimiyle gazete ve dergilerdeki

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

yazarlarında antiemperyalist tutumu öne çıkarır. Hikmet'e göre emperyalizm toplumları sadece ekonomik yönden değil, sosyal, kültürel ve düşünsel yönlerden de sömürmektedir. Hikmet, özgürlüğünü ve bağımsızlığını antiemperyalist bir savaşla kazanan Türk milletinin kendi geçmişini unutmamasını ve sömürgeci devletlere karşı mücadele eden mazlum milletlere destek olmasını ister.

Antiemperyalizmin Hikmet'in düzyazılarındaki en önemli yansıması İtalya'nın Habeşistan'a ve Fransa'nın Cezayir'e saldırısı ile İspanya İç Savaşı'na ilişkin değerlendirmelerde görülür. Hikmet, emperyalist müdahaleler karşısında vatanlarını savunan Habeşler ve Cezayirlilerin mücadelesini destekler. İspanya'da ise emperyalizmin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini düşündüğü Franko kuvvetlerine karşı halkın çıkarları için savaşım yürüten cumhuriyetçilerin yanında yer alır.

Nâzım Hikmet'e göre emperyalizm tarih boyunca dini bir sömürü aracı olarak kullanmıştır. Hikmet, Papalık kurumunun İtalya-Habeşistan ve Fransa-Cezayir mücadeleleri ile İspanya İç Savaşı'yla ilgili emperyalizmi destekleyen tutumuna bu yönden dikkat çeker. Ayrıca Suriye'de Fransız emperyalizmine itiraz etmeyip Türklere karşı olumsuz söylemlerde bulunan bir din adamının tavrı da Hikmet tarafından aynı doğrultuda eleştirilir. Hikmet, Filistin'de yaşanan Müslüman-Yahudi çatışmalarını ve Filistin'i sömürgesi altında tutan İngiltere'nin bu çatışmalardaki tavrını da din-emperyalizm ilişkisi bağlamında değerlendirir.

Millî kurtuluşçuluk hareketlerine verdiği destek de, Nâzım Hikmet'in antiemperyalist tavrının doğal bir sonucudur. Hikmet'e göre Filistinlilerin İngilizlere ve Yahudilere, Habeşler ve Cezayirlilerin ise İtalyanlara ve Fransızlara karşı verdiği mücadele, birer millî kurtuluş savaşıdır. Hikmet, ulusal bağımsızlık ve özgürlüğün emperyalizmin boyunduruğunda yaşayan bütün milletlerin en doğal hakkı olduğu düşüncesindedir.

Sonuç olarak Nâzım Hikmet, bir Türk komünist şair, yazar ve aydını olarak temelinde antiemperyalizmi koyduğu bir millîlik tasavvuru belirlemiş ve bu tasavvura ilişkin görüşlerini, 1920'lerden 1950'lere kadar devam eden süreçte düzyazılarında ve mektuplarında kapsamlı bir biçimde dile getirmiştir. Bu dönemde siyasi ve entelektüel çevrelerce millî olmamakla suçlanan komünistleri temsilen, halkını ve ülkesini asıl sevenlerin, bu sevgiyi eylemleriyle somutlaştıran komünistler olduğunu ifade eden Hikmet, bu yönüyle, kendinden sonraki kuşaklar için de bir yol gösterici olmuştur.

KAYNAKÇA

Akman, Ayhan (2020), "Etnik-Sivil Kuramsal İkilemin Ötesinde Modernist Milliyetçilik:

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

Milliyetçilik Kuramından Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik**, Tanıl Bora vd. (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 81-90.

Akşin, Sina (2017), **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Arsal, Sadri Maksudi (2018), **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Ata, Alişan (2002), **Nâzım İnadına Vatandaşlığa Devam Ediyor Hâlâ**, Çıra Yayınevi, Ankara.

Atılğan, Gökhan (2021), “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol**, Tanıl Bora vd. (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 661-704.

Avcıoğlu, Doğan (2013), **Türkiye’nin Düzeni**, Kırmızı Kedi Kitabevi, İstanbul.

Babayev, Ekber (1997), **Ustam ve Ağabeyim Nâzım Hikmet**, (çev. Ataol Behramoğlu), Milliyet yayınları, İstanbul.

Bensussan, Gerard ve Labica, Georges (2016), **Marksizm Sözlüğü**, (çev. Volkan Yalçintoklu), Yordam Kitap, İstanbul.

Bezirci, Asım (1993), **Nâzım Hikmet**, Çınar Yayınları, İstanbul.

Bora, Tanıl (2020), “Sunuş”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik**, Tanıl Bora vd. (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 15-22.

Devellioğlu, Ferit (2015), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Göksu, Saime ve Timms, Edward (2001), **Romantik Komünist Nâzım Hikmet’in Yaşamı ve Eseri**, (çev. Barış Gümüşbaş), Doğan Kitap, İstanbul.

Fuat, Memet (2000), **Nâzım Hikmet Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri**, Adam Yayınları, İstanbul.

Fuat, Memet (2017), **Nâzım ile Piraye**, Sözcükler Yayınları, İstanbul.

Hikmet, Nâzım (1970), **Bursa Cezaevinden Vâ-Nû’lara Mektuplar**, Cem Yayınevi, İstanbul.

Hikmet, Nâzım (1993), **Cezaevinden Memet Fuat’a Mektuplar**, Adam Yayınevi, İstanbul.

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

- Hikmet, Nâzım (2016), **Son Şiirleri (1959-1963) Şiirler 7**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hikmet, Nâzım (2017), **Yazılar 2**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hikmet, Nâzım (2018a), **Yazılar 1**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hikmet, Nâzım (2018b), **Yazılar 4**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hikmet, Nâzım (2019a), **Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hikmet, Nâzım (2019b), **Yazılar 3**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hikmet, Nâzım (2019c), **Yazılar 5**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hikmet, Nâzım (2019d), **Yazılar 6**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hikmet, Nâzım (2021), **Piraye'ye Mektuplar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Greenfeld, Liah (2021), **Milliyetçilik: Bir Kısa Tarih**, (çev. Abdullah Yılmaz), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Kara, İsmail (2024), **Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kıvılcımlı, Hikmet (2007), **Emperyalizm Geberen Kapitalizm**, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul.
- Nureddin, Vâlâ (2018), **Bu Dünyadan Nâzım Geçti**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Sâmi, Şemseddin. (2016), **Kamûs-ı Türkî**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Sertel, Zekeriya. (2016), **Mavi Gözlü Dev**, Yapı Kredi Yayınları/Can Yayınları, İstanbul.
- Özkırımlı, Umut (2020), **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- TDK (2005), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tunaya, Tarık Zafer (2007), **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (2016), **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Mütareke Cumhuriyet ve Atatürk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tulyakova Hikmet, Vera (1997). **Nâzım'la Son Söyleşimiz**, (çev. Ataol Behramoğlu), Milliyet yayınları, İstanbul.

Bekir Ozan ÖNER – Alpay Doğan YILDIZ

Tunçay, Mete (2009), **Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925 Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Türkeş, Mustafa (1999), **Kadro Hareketi Ulusçu Sol Bir Akım**, İmge Kitabevi, Ankara.

Türkislamoğlu, Elif (2020), “1960’lı Yıllar Türk Düşünce Hayatında Kurtuluş Savaşı’nın Anti-Emperyalist Niteliğine İlişkin Tartışmalar”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** Sayı: 67, Güz 2020, s. 507-532.